

Gönderim Tarihi: 06.05.2022
Kabul Tarihi: 06.06.2022
Yayımlanma Tarihi: 26.06.2022

Kur'ân'da Tevkîd Uygulama Örnekleri ve Âlimlerin Buna Karşı Tutumları

Muhammed Murtaza ÇAVUŞ

Dr., Öğr. Üyesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü
Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı
Doctor, Dokuz Eylul University Faculty of Divinity
Department of Arabic Language and Rhetoric
Izmir, Türkiye
murtazacavus@hotmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1248-4829>

Atıf/Cite as: Çavuş, Muhammed Murtaza. "Kur'ân'da Tevkîd Uygulama Örnekleri ve Âlimlerin Buna Karşı Tutumları" Kalemname, 7/13 (Haziran 2022), 171-196.

Öz

Te'kîd konusu hem dil hem de belagat konularını içeren, Nahiv ve Belagat bilginlerinin ilgisine mazhar olmuş önemli bir konudur. Tevkîd olgusu gerek dil bilim gerekse belagatte kelâmı pekiştirme, onaylama ve sağlamlaştırma için kullanılan terkîbî yapılarıdır.

Abdulkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1078-79) *Delâilü'l-İ'câz* adlı eserinde anlamın desteklenmesi, güçlendirilmesi, muhatap katında pekiştirilmesi ve farklı konumlarda sözün ahengini muhafaza etmesi açısından tevkîdin önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır. Ayrıca el-Cürçânî, tevkîdi tevkîd çeşitlerini, tevkîd üsluplarını ve muhatapı etkileme açısından farklı kategorilere ayırmıştır. ez-Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Burhân* adlı eserinde Kur'ân'da geçen yirmi sekiz tevkîd üslûbundan bahsettiğini görmekteyiz. Zerkeşî süvari birliğinin öncü atı, gazelin ilk beyti, gerdanlığın ortasındaki mücevher, insanın göz bebeği, tacın incisi ne ise tevkîdin de Kur'an-ı Kerîm için böyle yüce bir amacı olduğunu söyler.

Buna karşın tevkîd konusunun nahiv ilmi açısından önemine dikkat çeken alimlerden biri de İbn Cinnî'dir (ö. 392/1002). İbn Cinnî tevkîdi Arap dilinin karakteristik özellikleri başlığı altında ele almıştır. O, tevkîdi "ihtiyat" (önem) olarak isimlendirmiş ve el-Hasâis adlı eserinde pek çok tevkîd çeşidi ve üslûbundan bahsetmiştir. Tevkîd Kur'an-ı Kerîm'de farklı üsluplarla, pek çok yerde geçmektedir. Belagat bilginleri Kur'an'da çokça başvurulan bir yöntem olarak bu olgunun geçtiği yerleri, tespit etmek ve tevkîd üslubunun özelliklerini ortaya koymak için bir hayli çaba sarf

etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de geçen tevkîd konuları, başta Abdulkahir el-Cürcânî olmak üzere, ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) vb. dil ve belagat bilginleri tarafından ele alınmıştır. ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* adlı eserinde Abdulkâhir el-Cürcânî'nin başlattığı îcâz üslubunu tamama erdirmiş, ayrıca bunu Kur'an-ı Kerim'e teşmil etmiş ve uygulama imkanı bulmuştur. Daha sonraki asırlarda Birçok müfessir de bu iki bilginin izinden gitmişlerdir. Sonraki yüzyıllarda dil ve belagat bilginleri, Abdulkâhir ve ez-Zemahşerî'nin ortaya koyduklarına gerek "telhîs" yazarak, gerek inceleme yaparak, gerekse şerh ve haşiyelerle katkı sağlamışlardır. Bu tür şerh ve haşiye yazan bilginlerin başında el-Beyzâvî ile Ebu's-Suûd Efendi gelmektedir.

Biz bu çalışmada Kur'an'ın beyanında tevkîd mertebeleri ve bunların açıklanmasında Ulemânın tutumlarını irdeledik. Kur'an-ı Kerim'de tevkîd olduğu beyan edilen yerlerin tespit ve izahı yapmak ve günümüzde başka bir perspektiften konuyu yeniden ele almak için bu çalışmayı gerçekleştirdik. Ayrıca bu araştırmada ele aldığımız tevkîdi muhatabın konumuna göre açıklamak için nahiv ve belagat bilginlerinin İbn Âşûr (ö. 1973) olmak üzere son dönem nahiv ve belagat bilginlerinin sundukları katkıları ortaya koyduk. Bu bilginlerin önceki bilginlerin salt taklitçisi olmadıkları; bilakis üstün yetenekleri ile yeni belagat sınırlarını ortaya çıkardıkları sonucuna vardık.

Araştırmamızı önsöz, giriş, üç bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tevkîd, Tevkîd mertebeleri, İbn Âşûr'a tevkîd Tevkîd, Tevkîd örnekleri

Examples of Tevkîd Applications in the Qur'an and the Attitudes of Scholars Towards It

Abstract

For its importance and position among other language and rhetoric issues, the subject of tawkid is one of the issues that rhetoric scholars and syntax scholars place a high value on. In linguistics and rhetoric, this phenomenon refers to compound facts that come to strengthen, confirm, and consolidate speech, whether the word is singular or at the sentence level. Imam Abdulkahir Cürcânî, in his work called *Delâilü'l-İcâz*, emphasized the important role of tawkid in terms of supporting and strengthening the meaning, reinforcing it at the level of the addressee and preserving the harmony of the word in different positions. In addition, Jürcânî divided the word (word) into groups in order to explain the types of tawkid, its styles and the different factors required by the position and the addressee. We see that Imam Zerkeşî also talks about the 28 style of tawqid in the Qur'an in his work *al-Burhan*. Again, while Zerkeşî is talking about tawkid, he says that it is the leader of the cavalry, the leading horse without soldiers, the first couplet of the ghazal, the jewel in the middle of the necklace, the apple of the eye of man, the pearl of the crown and the greatest purpose of the Qur'an.² One of the

points pointing to the importance of tawkid in the eyes of nahw scholars is Ibn-i Junni's evaluation of tawkid under the title of characteristic features of Arabic. He named tawkid as "ihtiyat" (importance), and then mentioned many types and styles of tawkid in his work called "el-Hasais". Again, we see that this phenomenon is mentioned a lot in the Qur'an. The scholars of rhetoric have tried hard to reveal the reasons why this phenomenon is mentioned a lot in the Qur'an and examined its styles in the Qur'an. At the beginning of these scholars, Imam Abdulkahir; then Zamakhshari comes. In his work called *Keşşâf*, Zemahşerî completed what Imam Abdulkahir had started and paved the way for the application of the rules of rhetoric to the divine book Qur'an. Many commentators followed in the footsteps of these two knowledges. They provided a summary, analysis, comments, and additions to what the previous commentators, Imam Abdulkahir and Allama Zemahşeri, had said. Imam Beyzavi and Abu Saud Efendi are two of the most prominent of these scholars. The purpose of this article was to examine the ulema's stance in explaining the levels of tawkid in the Qur'anic statement, as well as to examine the various reasons and styles of tawkid in the eyes of rhetoric scholars, and to present new ideas and opinions in this regard. Furthermore, we have mentioned in this study that rhetoric scholars, along with syntax scholars, contributed to the explanation of the levels of tawkid according to the addressee's position, and that the last period rhetoric scholars, particularly Ibn Ashur, were not mere imitators of the scholars who came before them; on the contrary, we will conclude that they have revealed new eloquence secrets with their superior abilities. We divided our research into four sections: the preface, the introduction, the three parts, and the conclusion. We discussed the importance of tawkid in the rhetoric lesson and the perspectives of rhetoric scholars in the preface. The degrees of tawkid in Arabic are discussed in the first section, and the degrees of tawkid in the Qur'an are discussed in the second section. In the third section, we discussed the degrees of tawqid in the Qur'an, specifically "the believers' attainment of Allah's help in this world's life."

Keywords:

Emphasis, Emphasis, Emphasis in the Qur'an, Emphasis in Arabic.

GİRİŞ

Kur'an'ın belagati ancak Kur'an üzerinde düşünen ve çalışanların keşfedebilecekleri tükenmez bir mucizeye sahiptir. Bu yanlışı Abdulkahir el-Cürcanî'nin (ö. 471/1078) söylediği bir söz çürütmektedir. Abdulkahir el-Cürcanî, dilbilimsel farklılıkları, bu farklılıkların beyan ilmindeki etkisini, bunları anlamının önemini ortaya koymuş ve bu meyanda şunları söylemiştir: "Bil ki ilgilendiğimiz bu bilginin yolunu tıkayan durumlardan biri de gerek halkın gerekse de seçkinlerin çoğunun bilmediği gizli farklılıkların olmasıdır." Bahsettiğim şey, onların bu farklılıkları bazen bilip bazen bilmemeleri değildir. Bilakis mevzubahis farklılıkların ayırdımına varmamaları ve detayda bu farklılıkları seçememeleridir. İbn Enbarî'den (ö.328/940) rivayet edildiğine göre filozof el-Kindî (ö. 252/866), Ebû Abbas'ın yanına gider ve ona "Arapların kelimasında anlamsız sözler görüyorum" der.

ile nahiv bilginlerince lâm-ı muzahlaka olarak bilinen “lâm”ın ziyadesi halinde gelen inne arasındaki farka odaklanmıştır.

1. ARAP BEYANINDA TEVKÎDİN MERTEBELERİ

Abdulkahir el-Cürcânî’ye göre إِنَّ tevkîd edatıyla gerçekleştirilen tevkîd tek düze olmayıp farklı dereceleri vardır. Bu dereceler şunlardır:

- a- إِنَّ
- b- إِنَّ... لَ
- c- إِنَّمَا
- d- مَا... إِلَّا
- e- إِنَّ... إِلَّا

Abdulkahir el-Cürcânî “*إنَّ edatının beyan ve tevkîd için gelişi*” başlığı altında şöyle der: “Haber, muhatabın aksine bir zannı bulunmadığı veya var olduğunu iddia ettiğin şeyin olmadığına ya da olmadığını iddia ettiğin şeyin olduğuna dair içinde her hangi bir şüphe taşımadığı durumlarda إِنَّ edatına ihtiyaç duymazsın” Bu edata, söylediğinin aksine dair muhatapta bulunduğu veya muhatap ortaya konulan olumsuzlamaya veya olmadığı öne sürülen şeyin olduğuna dair kalbinde bir şüphe/ukde taşıdığına ihtiyaç duyarsın.”²

Daha sonra Abdulkahir el-Cürcânî tevkîdinin bir üst aşamasına geçer ve şöyle der: إِنَّ عِبْدَ اللَّهِ لِقَائِهِمْ örneğinde olduğu üzere إِنَّ edatının “lâm” ile bir arada kullanımı Abdullah’ın ayakta olduğunu inkâr edene karşı kullanıldığında yerinde bir kullanımdır. Çünkü sözün muhatabı, inkâr eden biri olduğunda te’kide/pekiştirmeye olan ihtiyaç daha fazladır. Nitekim haberini kabul etmeyen ya da haberin sıhhatini inkâr eden birinin olması durumunda, haberi pekiştirmek elzemdir. Bilinmesi gereken diğer bir durum da إِنَّ edatının “lâm” ile bir arada kullanımının, haberin inkarının dinleyiciden sadır olması veya dinleyicinin inkarının bilinmesi ya da görülmesi durumlarında olabileceğidir.

Sadece söylediğini inkâr etmeye meyilli biri olması durumunda "إنه لذلك" denir.³

Ardından el-Cürcânî üçüncü te’kîd aşamasına geçer ve şöyle der: إِنَّمَا edatı, kendisinden sonra anlatılacakları doğrulamak ve kendisinin dışındakilerini olumsuzlamak için gelir. el-Cürcânî bunu detaylandırıp açıklayarak ilavelerde bulunmuştur: “Onlar إِنَّمَا tabirini مَا ve إِلَّا anlamlarında kullandıklarında birindeki anlamın diğeriyle aynı olduğunu ve iki lafzın bir anlam için kullanıldığını kastetmemişlerdir. Bir şeyde başka bir şeyin anlamının bulunmasıyla bir şeyin başka bir şeyle tıpatıp aynı olması farklı şeylerdir. Bu durum iki lafzın aynı olmadığını ve مَا ile إِلَّا tabirlerinin kullanılmasının doğru olmadığı bir sözde إِنَّمَا tabirinin kullanılmasının doğru olabileceğini ifade eder. Mesela مَا مِنْ إِلَيْهِ (مَا مِنْ إِلَيْهِ) ayeti ile مَا أَحَدٌ إِلَّا وَهُوَ يَقُولُ ذَاكَ (مَا أَحَدٌ إِلَّا وَهُوَ يَقُولُ ذَاكَ)⁴ deyişimizde; bu iki cümlede de إِنَّمَا edatının kullanılması doğru

² El-Cürcânî, *Delâil’ul-i’câz*, 330.

³ El-Cürcânî, *Delâil’ul-i’câz*, 329.

⁴ Âl-i İmran 3/62

olmaz. Nitekim إنما من إله الله ve إنما يقول ذلك denildiğinde anlamsız bir şey ifade edilmiş olur.⁵

Abdulkahir el-Cürcânî إنما edatına dair bir belagat gerçeğini ortaya çıkarır. Ona göre “إنما edatı bir sözde geldiğinde kendisinden sonra gelen eylemin failini onaylayıp, fail dışında kalanları reddeder. Mesela إنما جاءني زيد denildiğinde, bana sadece Zeyd geldi ve onun dışındakileri gelmediği anlaşılır. إنما جاءني زيد denilmesi ile لا عمرو جاءني زيد denilmesi benzerlik taşır. Ancak ilk cümlelerin bir ayrıcalığı vardır. Şöyle ki ilk cümlede kullanılan إنما tabiri sayesinde kendisinden sonra gelen eylemin faili onaylanıp, onun dışında kalanlar reddedilir. لا عمرو جاءني زيد cümlesinde durum böyle değildir. Bu cümlede ise Zeyd ile Amr iki halde düşünülür. إنما edatının kullanıldığı cümlelerin ikinci özelliği ise gelenin Zeyd olduğunun belirginleşmesidir. Bu belirginlik لا عمرو جاءني زيد cümlesinde yoktur.⁶

Doğrusu Abdulkâhir el-Cürcânî'nin çabaları, kendisinden önce gelen bilginlerin gayretlerinin hülasası ve de kemale ermiş halidir. Onun gayretleri Kur'an'ın mucizevî belagati ile ilgili yapılan belagat çalışmalarının yolunu kolaylaştıran gerçek bir girizgah olmuştur. O'nun gayretlerinin etkisi, Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinde ifadesini bulmuştur. Sekkâkî adı geçen eserinin girişinde şöyle demiştir: “Bilindiği üzere konuşma esnasında aklın hükmü, gereksiz hatalardan sakınmak amacıyla konuşan kişinin dile getireceği şeyleri bir ifade kalıbına/biçimine dökmesini sağlamasıdır. Bir konuşmanın içerisine haber vererek girecek kimsenin hedefi, vereceği haberde, habere konu olan yüklemün özneye isnad edilen hükmünde olmalıdır. Bu da onun, muhatabına ifade edeceği şeyin asıl meramını ihtiyaç duyulduğu kadarıyla beyan etmesidir. Şayet cümlelerin aktarılacağı kimse, kendisine haberin ilk defa aktarılacağı zihni boş bir kimseyse ve amaç özne yüklem arasındaki olumlu veya olumsuz isnadın zihne nakşedilmesi/iletilmesi ise cümlelerin bu şekilde zikredilmesi muhatabın hükme dair bir karara varmasını mümkün kıldığından bu tarz cümlelerde hükmü pekiştirecek olan tevkîd unsurlarına ihtiyaç duyulmaz. Bu türden haber veren cümleler ise ibtidaiyye diye adlandırılır.”⁷

Ben henüz sevda nedir bilmezken sevgilinin sevdası bana geldi

Hâlî bir kalbe rast geldi ve oraya yerleşti...⁸

Cümleyi aktaracağı kimse cümlelerin her iki tarafını da (özne-yüklem) bilmiyor ve bu konuda kafası karışmış ise ilgili habere atıfta bulunmadan önce onu kafa karışıklığından kurtarmak için cümlede lâm veya “إن”i getirerek takviye etmesi güzel olur. “لزيد عارف” “Muhakkak Zeyd bilgilidir.” veya “إنه عارف” “Şüphesiz O bilgilidir.” örneğinde olduğu gibi takviye etmesi güzel olur. Bu tür haberler ise talebî diye adlandırılır.

Haberi aktaracağı kimse hüküm konusunda kendisiyle muhalefet eden biri ise onu kendi inandığı hükme döndürmek ve ona inandırmak için karşı tarafın inancında yerleştiği şeye göre bir tevkîd öncelik vermesi gerekir. Örneğin, senin doğruluğunu yalanlayarak inkâr edene “إنني صادق” “Ben

⁵ El- Cürcânî, *Delâil'ul-i'câz*, 329.

⁶ El-Cürcânî, *Delâil'ul-i'câz*, 330.

⁷ Yusuf b. Ebi Bekr Sekkâkî, *Meftâihu'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (D.K.İ., Beytut: I, 2011), 75.

⁸ Zira burada kalbi halî, saf ve bozulmamış olan muhataptan bahsedilmektedir. Böyle birinin gelen haberi kabul etmesi için tevkîde ihtiyacı yoktur. Nitekim bir şiirde de böyle bir kalbe şöyle temas edilmiştir: “Bana (sevgilimin) aşkı, ben henüz aşkı bilmemişken geldi, hali olan bir kalbe rast geldi ve ona sahip oldu.”

gerçekten doğru sözlüyüm”; doğruluğunu inkarda aşırıya gidenlere ise إني لصادق “Ben muhakkak doğru sözlüyüm” veya والله إني لصادق على هذا “Vallahi ben gerçekten bu konuda doğru sözlüyüm.” gibi ifadelerle karşılık vererek muhalifine doğru olan hükmü telkin etmeli.

Daha sonra Sekkâkî, "İstersen izzet sahibi Rabb'in yüce kelamı üzerinde bir düşün." diyerek bunu Kur'ân belagatine tatbik ediyor ve şu ayetle ifade etmektedir: (إذ أرسلنا إليهم اثنين فكذبوهما فعززنا بثالث فقالوا إنا إليكم مرسلون قالوا ما أنتم إلا بشر مثلنا وما أنزل الرحمن من شيء إن أنتم إلا تكذبون قالوا ربنا يعلم إنا إليكم لمرسلون) “Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.” (Elçiler ise) şöyle dediler: “Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor.”⁹ Şöyle ki, (Allah) ayette ilk olarak إنا إليكم مرسلون demiş, ikinci olarak da إنا إليكم لمرسلون demiştir. Sana haber verdiği şeylerden nasıl da bahsediyor? İşte bu tür haber çeşidine inkariyye denilir. Kelamın zikredilen bu üç çeşit şeklinde kullanımına إخراج مُقتضى الظاهر “zahirin gereğine uygun kullanımı” adı verilir. Beyan ilminde ise تصريح “tasrîh” diye adlandırılır.¹⁰

es-Sekkâkî ayrıca bunu, Kur'ân'ın şu ayetlerindeki ifadeleri zikrederek Kurân belagati/beyanı ile ilişkilendirir: (ولا تُخاطبني في الدينَ ظلموا إنيهم مُعزقون) “Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.”¹¹, (وما أبيضئ نفسي إن النفس لأمارئة بالسوء) “Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”¹², (وصل إليهم إن صلاتك سكن لهم) “Ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükunettir.”¹³, (يا أيها الناس اتقوا ربكم إن زلزلة الساعة شيء عظيم) “Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir.”¹⁴ ve bunun örnekleri çoktur. Eğer sana gösterdiğimiz hususlara rastlar ve -ilerde gelecek olan- haber cümlelerinin yapısını inceleme bölümü üzerinde kafa yorarsan

اعبد ربك العبادَةَ حقُّ له - أَعْبُدْ رَبَّكَ فَالْعِبَادَةَ حقُّ له - اعْبُدْ رَبَّكَ إِنَّ الْعِبَادَةَ حقُّ له cümlelerindeki farklılıklara rağmen birinci cümlenin ikinciye makam yönünden daha üstün olduğunu ve bazen ikincinin uygunsuzluğunu ve bazen de tam tersine hükmünü kendin görürsün ve Allah'ın izniyle nihai hüküm veren sen olursun.¹⁵

Bunlar, es-Sekkâkî'nin tevkîd mertebeleri ve derecelerinin temelleri kendisine göre istikrar bulana kadar üzerinde yoğunlaştığı bazı ayırt edici özelliklerdi, daha sonra Yüce Kur'ân'daki bu belagat sırlarını iyice anlamak için kendisinde belirli bir basiret oluştu.

⁹ Yasin, 36/14-16

¹⁰ Cürcânî, *Delâil 'ul-i'câz*, 335.

¹¹ Hûd, 11/37

¹² Yûsuf, 12/53

¹³ Tevbe, 9/103

¹⁴ Hac, 22/1

¹⁵ Yûsuf b. Ebi Bekr es-Sekkâkî, *Mefâtihu'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (D.K.İ., Beytut: I, 2011), 75.

2. KUR'ÂN BEYANINDA/BELAGATİNDE TEVKİDİN MERTEBELERİ

(نصرَ الله المؤمنينَ في الحياة الدنيا) “Dünya hayatında Allah’ın müminlere yardımı” konusuna uygun olarak gördüğüm konuları topladım. Peki bu ayetlerin manaları arasında bir fark olmadığını görenlerin durumu ne olacak?

- (أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتَمُ الْبُأْسَاءِ وَالضَّرَاءِ وَرَزُلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ).

“Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü’minler, “Allah’ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah’ın yardımı pek yakındır.”¹⁶

- (قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لَأُولِي الْأَبْصَارِ).

“Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır.”¹⁷

- (إِنْ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ).

“Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü’minler, ancak Allah’a tevekkül etsinler.”¹⁸

- (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ).

“Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır.”¹⁹

- (وَلَقَدْ كَذَّبْتَ رَسُولًا مِنْ قَبْلِكَ فَصَبْرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُودُوا حَتَّى آتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُرْسَلِينَ).

“Andolsun ki, senden önce de birçok Peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti. Allah’ın kelimelerini değiştirebilecek bir güç de yoktur. Andolsun peygamberler ile ilgili haberlerin bir kısmı sana gelmiş bulunuyor.”²⁰

- (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

“Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındadır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²¹

- (وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ).

“Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki sana yetecek Allah’tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü’minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır.”²²

- (فَقَاتِلُواهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَسْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ).

¹⁶ Bakara, 2/214

¹⁷ Âl-i İmrân, 3/13

¹⁸ Âl-i İmrân, 3/160

¹⁹ Âl-i İmrân, 3/126

²⁰ En’âm, 6/34

²¹ Enfâl, 8/10

²² Enfâl, 8/62

“Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü’min topluluğun gönüllerini ferahlatсын...”²³

- (لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعَجَبْتُمْ أَكْثَرَتَكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَابَسْنَا مَدْيَنَ وَمِثْرَةَ الْيَمِينِ).

“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisingeriye dönüp kaçmıştınız.”²⁴

- (إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ).

“Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, “Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber” diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁵

- (حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَن نَّشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْمُجْرِمِينَ) [يوسف:110]

“Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez.”²⁶

- (وَوَصَرْنَا هُمَا مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَا هُمْ أَجْمَعِينَ).

“Âyetlerimizi yalanlayanlara karşı ona yardım etmiştik. Şüphesiz onlar kötü bir toplumdur. Bu yüzden biz de onları topyekûn suda boğduk.”²⁷

- (مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَن لَّنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ) [الحج:15]

“Her kim ona (Muhammed’e) Allah’ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksin, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi?”²⁸

- (أَذِنَ لِلَّذِينَ يُبَايِعُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلْمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ).

“Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah’ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.”²⁹

- (الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفُتِنَتِ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَلَوَاتُ الْمَسَاجِدِ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ).

²³ Tevbe, 9/14

²⁴ Tevbe, 9/25

²⁵ Tevbe, 9/40

²⁶ Yusuf, 12/110

²⁷ Enbiya, 21/77

²⁸ Hac, 22/15

²⁹ Hac, 22/39

“Onlar, haksız yere, sırf, “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah’ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah’ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”³⁰

- (ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُؤٌ غَفُورٌ).

“Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki Allah çok affedendir, çok bağışlayandır.”³¹

- (قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُون).

“Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!” dedi.”³²

- (فَحَسَبْنَا بِهِ وِبْدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ).

“Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, (veziri) Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.”³³

- (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْلَىٰ آلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ).

“İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah’a inandık” derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah’ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?”³⁴

- (قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ).

“(Lût) “Ey Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et” dedi.”³⁵

- (يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ) [الروم:5]

“Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.”³⁶

- (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاذْتَمَنَّا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ).

“Andolsun, senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Mü’minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır.”³⁷

- (وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ).

“Belki kendilerine yardım edilir diye Allah’ı bırakıp da ilâhlar edindiler.”³⁸

³⁰ Hac, 22/40

³¹ Hac, 22/60

³² Mü’minûn, 23/26

³³ Kasas, 28/8

³⁴ Ankebût, 29/10

³⁵ Ankebût, 29/30

³⁶ Rum, 30/5

³⁷ Rum, 30/47

³⁸ Yâsin, 36/74

- (لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُونَ).

“Onlar, ilâhlar için (hizmete) hazır asker oldukları hâlde, ilâhlar onlara yardım edemezler.”³⁹

- (وَوَصَّرْنَا لَهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْعَالِيَيْنِ).

“Onlara yardım ettik de onlar galip gelenler oldular.”⁴⁰

- (يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ).

“Ey kavmim! Bugün yeryüzüne hâkim kimseler olarak iktidar ve saltanat sizindir. Ama başımıza geldiğinde bizi, Allah’ın azabından kim kurtarır?” Firavun, “Ben size ancak kendi görüşümü bildiriyorum ve sizi ancak doğru yola götürüyorum” dedi.”⁴¹

- (إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ).

“Şüphesiz ki, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”⁴²

- (فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ذُرِّيَّتًا آلِهَةً بَلَىٰ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ).

“Allah’ı bırakıp O’na yakınlık sağlamaları için edindikleri ilâhlar kendilerine yardım etseydi ya!? Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular. Bu, onların yalamı ve uydurmakta oldukları şeydir.”⁴³

- (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ).

“Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”⁴⁴

- (وَيَنْصُرْكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا).

“...ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.”⁴⁵

- (لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ) [الحديد:25]،

“Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlı olsunlar). Allah da kendisine ve Resûllerine gayba inanarak yardım edecekleri bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”⁴⁶

- (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلِّنَنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ) [الحشر:11-12]،

“Kitap ehlinde o inkâr eden kardeşlerine, “Yemin ederiz ki, siz (Medine’den) çıkarılırsanız,

³⁹ Yâsin, 36/75

⁴⁰ Sâffât, 37/116

⁴¹ Mü’min, 40/29

⁴² Mü’min, 40/51

⁴³ Ahkâf, 46/28

⁴⁴ Muhammed, 47/7

⁴⁵ Fetih, 48/3

⁴⁶ Hadid, 57/25

muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılsa, size mutlaka yardım ederiz” diyerek münafıklık yapanlara bakmaz mısın? Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. Andolsun, eğer (kardeşleri Medine’den) çıkarılırsa, onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılsa, onlara yardım etmezler. Yardım edecek olsalar bile andolsun mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez.”⁴⁷

- ﴿وَأُخْرَىٰ تُجِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾.

“Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah’tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke’nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü’minleri müjdele!”⁴⁸

- ﴿أَمَّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَّكُمْ يَنْصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمٰنِ إِنَّ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ غُرُوْرٍ﴾.

“Yahut Rahmân’dan başka size yardım edecek şu ordunuz (tarafhtarlarınız) kimlerdir? İnkârcular ancak bir aldaniş içindedirler.”⁴⁹

- ﴿اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحِ﴾.

“Rasûlüm! Allah’ın yardımı ve fetih geldiği zaman,”⁵⁰

3. “DÜNYA HAYATINDA ALLAH’IN MÜMİNLERE YARDIMI” ÖZELİNDE KUR’ÂN BEYANINDA/BELAGATİNDE TEVKİDİN MERTEBELERİ.

Uzun bir düşünceden sonra bu bölümü üç mesele ile ilgili hale getirmeye karar verdik: Tevkîd aşamaları hakkında düşünme, uzman müfessirlerin ilmi konumu ve benzer iki konu arasındaki farkları araştırma ve bir de İbn Âşûr’un نصر الله “Allah’ın yardımı”ndaki tevkîd mertebeleri ve derecelerini araştırmasındaki dehası ve üstün yeteneği...

Bu, araştırma fikrine yaklaşmak ve uygulama amaçlarını açıklamak için gördüklerimize göre der ve detaylar aşağıdaki şekildedir:

3.1. Tevkîd Aşamaları Hakkında Düşünme: (نصر الله المؤمنين في الحياة الدنيا) “Dünya Hayatında Allah’ın Müminlere Yardımı”

Birçok incelemeden ve bu konudaki Kur’an belagatı/beyanı olgusunun örnekleriyle edinilen konuların sırasını inceledikten sonra, aşağıdaki mertebeleri derleyebildim:

- 1 ﴿وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ﴾.

“O gün müminler Allah’ın yardımı sebebiyle sevineceklerdir. Allah dilediğine yardım eder. O mutlaka güç sahibidir, çok merhametlidir.”⁵¹

⁴⁷ Haşr, 59/11-12

⁴⁸ Saf, 61/13

⁴⁹ Mülk, 67/20

⁵⁰ Nasr, 110/1

⁵¹ Rum, 30/4-5

2- ﴿وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا﴾.

“Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım etsin.”⁵²

3- ﴿وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيمٌ﴾.

“Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”⁵³

4- ﴿لِيَنْصُرْتَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ﴾.

“Elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki Allah çok affedendir, çok bağışlayandır.”⁵⁴

5- ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾.

“Hani, Allah peygamberlerden, ‘Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz’ diye söz almış ve ‘Bunu kabul ettiniz mi?’ demişti. Onlar, ‘Kabul ettik’ demişlerdi. Allah da “Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanam’ demişti.”⁵⁵

6- ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ﴾.

“Şüphesiz ki, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz.”⁵⁶

7- ﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾.

“Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır.”⁵⁷

8- ﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيمٌ حَكِيمٌ﴾.

“Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındadır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵⁸

Ebû Hayyân el-Endülüsî (ö. 745/1344) demiştir ki: “Böylece Allah onlara karşılık verdi ve “Dikkat edin Şüphesiz Allah’ın yardımı çok yakındır.” diye buyurdu. Denilmiştir ki: ‘Bu, yavaş/ağır davranmak (istibtâ’) yoluyla söylenmiştir. Çünkü şiddet, bela ve sarsıntı nevinden meydana gelen şeyler nihai amaçtır ki bu sona erdi ve müminler bu sözü söylemeye devam ettiler.’ Yine denilmiştir ki: ‘Bu durum, onların yardımı çabuk isteme arzularına ilişkin bir icabettir.’ Soru ‘metâ’ edatı ile olduğu zaman yakın olmayı araştırmaya işaret eder, cevap yakın olmayı içerir. Bu haber vermenin zahir yönü ardımın yakın olmasıdır ki o da dünya hayatında düşmanlarına karşı onlara yardım edileceğidir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi (Onlara yardımımız geldi.)⁵⁹ ve (إذا جاء نصرُ اللهِ والفتح)

⁵² Fetih, 48/3

⁵³ Hac, 22/40

⁵⁴ Hac, 22/60

⁵⁵ Âl-i İmran, 3/81

⁵⁶ Mü’min, 40/51

⁵⁷ Âl-i İmran, 3/126

⁵⁸ Enfal, 8/10

⁵⁹ Yusuf, 12/110

"Allah'ın yardımı ve fethi geldiğinde..."⁶⁰ Ebû Abbas demiştir ki: 'Yardım ahrettedir. Çünkü mümin beladan uzak olmaz ve ne zaman bir savaş biterse başka biri başlar. Bu yüzden düşmanla cihat, iyiliği emretmek ve nefisle cihat ölümüne kadar hep devam eder.'⁶¹ Bu psikolojik güç ile bilim adamları bu konuyu ele aldılar ve bu konuya aydınlatıcı bir ışık tuttu.

3.2. Uzman Müfessirlerin İlmi Konumu ve Benzer İki Konu Arasındaki Farkları Araştırma

el-Kirmânî (ö. 786/1384) , aralarında benzerlikler bulduğum iki yere dikkat çekti ve aralarındaki farkları ortaya koyarak şöyle demiştir: “ (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُم بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ) şeklindeki ayette⁶² لكم kelimesi getirilip بِهِ sona alınmış ve اللَّهُ İN ifadesi hafzedilmiştir. Enfal, 10'da ise جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ ayette öne alınmış ve اللَّهُ İN getirilmiştir. Çünkü buradaki müjdenin muhataplara olduğu açıktır ki Allah burada لَكُمْ demiş, Enfal suresinde ise bir önceki ayette فَاسْتَجَابَ لَكُمْ قُلُوبُكُمْ diyerek zamiri öne almış ve bununla yetinmiştir. Burada muhataplar arasında eşleştirme yaparak قُلُوبُكُمْ kelimesini öne alıp, بِهِ kelimesini ise sona almış ve (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ) demiştir. Enfâl suresinde ise gaibler arasında eşleştirme yaparak بِهِ kelimesini öne almış ve اللَّهُ İN بُشْرَىٰ لَكُمْ buyurmuş ve اللَّهُ İN lafzını hafzetmiştir. Çünkü Enfal suresindeki ayet Bedir kıssası ile ilgili ve bu (Ali İmran) suredeki ayetten önce gelmiştir. Çünkü diğeri Uhud kıssası hakkındadır ve orada اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ İN diyerek haber vermiş ve onu bu sureye bir sıfat yapmıştır. Çünkü haber daha önce geçmiştir.”⁶³

Ancak Gırnâtî (ö. 708/1308) ⁶⁴, Kirmani'nin çabalarına katkıda bulunarak şunu demiştir: “Yüce Allah'ın (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ) sözü ile Enfal suresindeki (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ) sözü ile ilgili şöyle bir soru sorulabilir: 'Her iki ayetin maksadı mana bakımından iki yerde de birdir, ikisi de gözlerinin önündeki bir kavim olan Bedir ehli içindir. Öyleyse لَكُمْ lafzının Ali İmran suresinde ilave olup da diğer surede olmamasının sebebi nedir? القلوب lafzının burada mecrura takdiminin, Enfal'deki ayette ise te'hirinin sebebi nedir? Enfal suresindeki iki yüce sıfatın İN inne ile tevkîd edilerek haber verilip Ali İmran suresindeki gibi Allah'ın adı üzerine cer edilmemesinin sebebi nedir? Toplam üç soru var.

Birinci ve ikinci sorunun cevabı- Allah daha iyi bilir- şudur: Ali İmran suresindeki ilgili ayetin öncesinde (وَيَأْتوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ) "...onlar (düşmanlarınız) şu an da hemen üzerinize gelseler..."⁶⁵ ayeti geldiği ve onların düşmanları hakkında haber verdiği zaman her iki grubun zikredilmesi birbirine karıştı, ikisini bir kelime ile birleştirdi ve böylece müjde onlardan hidayet üzere olan gruba has oldu. Ayrıca bu ayet, Allah dostları olan müminler için olduğundan onlara hitap eden zamir getirildi ve ona

⁶⁰ Nasr, 110/1

⁶¹ Ebu Hayyân el-Endelüsî, *el-Behru'l-muhîl*, thk. Sıdkı Muhammed Cemîl, (Dâru'l-Fikr, II, 2001), 375.

⁶² Al-i İmran, 3/126

⁶³ Mahmut b. Hamza b. Nasr Kirmânî, *el-Burhân fi Tevcihi Müteşâbihî'l-Kur'ân*, Thk.: Abdulkadir Ahmet 'Ata, Müracaat ve Ta'lik: Ahmed Abdussevab Avd, (Daru'n-Neşr: Daru'l-fazilet), 92-93.

⁶⁴ Ahmet b. İbrahim b. Zübeyr es-Sakefî, Ebû Ca'fer Gırnâtî.

⁶⁵ Al-i İmran, 3/125

uygun lâm harfi ceri bitiştirildi. Bundan dolayı بشرى لكم “sırf size müjde olsun diye...” denilmiş ve onların kalplerinin bununla rahata kavuştuğu beyan edilmiş ve “ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yaptı.” denilmiştir. Dolayısıyla müjdeye nail olan ile ondan bir pay alamayanları ayırt etmenin önemi ve müjdesi amacıyla القلوب lafzı, mecrura takdim edilmiştir.

Enfal suresindeki ayete gelince, orada müminlerin dışındakilerin zikri geçmediğinden لكم muhatap zamirine ihtiyaç duyulmadı. Aynı şekilde Enfal ayetinde kendisinden önce (وَإِذْ يَعِدُّكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطائفتين أنها لكم) “Hatırlayın ki Allah iki taifeden birinin sizin için olmasını vaat ediyordu.”⁶⁶ ayeti geçmiş olmakla birlikte kazanılacak şeylerin müminlere has kılınacağı ifade edildiğinden sonraki ayette tekrardan kaçınılmıştır.

Üçüncü sorunun cevabı da şudur: Enfal suresi onuncu ayetin öncesinde “Hatırlayın ki Allah iki taifeden birinin sizin için olmasını vaat ediyordu.”, “Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve kafirlerin ardını kesmek istiyordu.”, ve “Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah’ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.” şeklinde büyük vaatler içeren ayetler geçmişken bunlar Ali İmran’da geçen ayette aynı şekilde açıklanmamış, orada Yüce Allah’ın işlerinde her şeye gücü yettiğini ve bunları hikmetle yaptığını belirten iki yüce vasfını tevkîd ederek uyum sağlamış ve şöyle buyurmuştur: إن الله عزيز حكيم “Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Ali İmran’daki ayette Enfal’de geçen hususlar açıklanmadığından Enfal’de tevkîd edati olmaksızın Allah’ın iki vasfı geçmiş, her biri uygun olana göre gelmiştir ve bu iki ayetin akabinde geçen ayet uygunluk açısından bunun tersi olmamıştır ki bu durum gayet açıktır. En doğrusunu Allah bilir.⁶⁷

İbn Aşur, bu iki yer çerçevesinde şu ilavede bulunur: “‘Yardım ancak Allah katındadır.’ cümlesi tezyil (bir cümleden sonra tevkîd için aynı anlamda ikinci cümlenin gelmesi) dir. Yani her bir yardım Allah’tandır, meleklerden değil. El-Azîz ve el-Hakîm vasıflarının burada gelmesi bu yerde zikredilmesi evlâdır. Çünkü el-Azîz, yardımını isteyene yardım eder, el-Hakîm ise yardımına müstahak olanı ve ona nasıl verileceğini bilir.”⁶⁸

İbn Aşur, Allah-u Teâlâ’nın “Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındadır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Enfal, 10) ayeti ile ilgili ince farklar görür.

Meleklerin Müslümanlar arasında bulunması ancak Allah-u Teâlâ’nın bildiği bir şekildedir. Bu keyfiyet/nitelik ya Allah-u Teâlâ’nın onları görmekle şereflendirdiği kişilerin görebilmesi için cisimleştirme yoluyla olması ya da Allah’ın insanlara normalde göremeyecekleri şeyi görmesini sağlamasıdır.

İbn Aşur, (وما جعله الله إلا بشرى ولتطمئنن به قلوبكم وما النصر إلا من عند الله إن الله عزيز حكيم),⁶⁹ ayetinde (أَيُّ)

⁶⁶ Enfal, 8/7

⁶⁷ Ahmet b. İbrahim b. Zübeyr es-Sakefî, Ebû Ca’fer Gırnâtî, *Melâku’t-Te’vîli’l-Kâtu’ bi Zevi’l-İlhâdi ve’t-Ta’tîl fi Tevcihi’l-Müteşâbihi’l-Lafzi min Âyi’t-Tenzil*, (Beyrut: D.K.İ., 1. Basım,) 1/89-90.

⁶⁸ Muhammed Tahir b. Muhammed b. ‘Aşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, (Tunus: Daru’t-Tunûsiyye li’n-Neşr, 1984), 9/277.

⁶⁹ Al-i İmran, 3/126

buradaki sadece ihtimam kılma şeklindeki yönelimini kabul etse de onun Âli İmran’daki te’hir ile ilgili görüşünü kabul edilemez bir yönelim olarak görmektedir.

Üçüncüsü: Allah’ın izzet ve hikmetine ilişkin iki sıfat ile ilgilidir. Bunlar Ali İmran suresinde *إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* sıfatlarıyla, Enfal suresinde ise, bu ikisi haber kipiyle *إِنَّ* tevkîd edatı ile *إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* şeklinde, bir tevkîd edici ile haber cümlesine gelmiştir. Allah-u Teâlâ bu ifadelerde tekit unsurlarını kullanarak muhataplarını kendisine ait olan bu iki sıfat hususunda tereddüte düşenler konumuna yerleştirmiştir. Allah, Azîz’dir; bu izzet onun yardım vaadinin kesinlikle olacağını ve hiçbir şeyin O’nu aciz bırakamayacağını gerektirir. Allah, Hakîm’dir; bu hikmet kendi katından çıkanın, gereklerini açıklamakta derin kavrayışları gerektirir. O halde, Allahın kendilerine kervanın kaybıyla beraber iki gruptan biriyle zafer elde edeceklerine dair yapmış olduğu vaadin düşmana karşı zafere yol açacağına nasıl yönelmezler? Aynı ayette *إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ* cümlesi olan bir isti’naf-ı ibtidâi (yeniden cümleye başlama) vardır ve muhataplara bilmedikleri bir şeyi bildirme babından kabul edilmiştir.⁷²

İbn Aşûr, bir kıssadan diğerine geçmede yüce ayetlerin nazmındaki eşsiz yaratıcılığa işaret ederek, Allah-u Teâlâ’nın, Resûlüne (s.a.v) ve mü’minlere gösterdiği inayetini açıklamış, zamanları yaklaştırmış ve *إِنَّ* zaman zarfını kullanarak bir kıssadan diğerine geçmeye başlamıştır. İbn Aşûr, bu kullanımın en yenilikçi özgün üsluplardan biri olduğunu ve kendisinin de düşündüğü gibi Kur’an-ı Kerim’in yeniliklerinden biri olduğunu görmektedir. Bu sebeple bu *إِنَّ* zarfının mefulun fihi olması görüşündedir. Bu da Allah’ın *...وَمَا النَّصْرُ* sözü sebebiyledir. Ve eğer onların uykuya bürünmeleri zaferin sebeplerinden biriye, o zaman onun meydana geldiği zamanın zaferin bir parçası olması kaçınılmaz olur.

3.3. İbn Âşûr’un نصر الله “Allah’ın Yardımı”ndaki Tevkîd Mertebeleri ve Derecelerini Araştırmasındaki Dehası ve Üstün Yeteneği

İki benzer konu ile ilgili önceki ilmi konumuna ek olarak, İbn Âşûr’un beyan/belagata temas etmede gösterdiği özen, aşamalı tevkîd mertebeleri olgusunu araştırma/inceleme hususunda kendini göstermektedir. İyi bir konumda durduğu yerler arasında şunlar yer almaktadır:

1. İbn Aşûr Tevbe suresinde “...müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün” (Tevbe, 5) ayetinden başlayarak “Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız.” (Tevbe, 25) ayetine ulaşana kadarki kısmın müşriklere karşı savaşmayı teşvik eden ayetler olduğu görüşündedir. Sözün içeriği yardım/zafer hakkında olduğundan savaşmaya teşvik ile başladı ve yavaş yavaş buna cesarete hazırlandı, ta ki Müslümanların müşriklere karşı zaferini ve bunun Müslümanların şevkini uyandıran şeye ulaşınca kadar. Ondan sonra, Allah’ın Müslümanlara birçok yerde yardımı ve O’nun emirlerine sınıksız sarılma halinde ilahi desteği hatırlatması ile ilgili önceki delilleri içeren

⁷² Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 9/278-279

Yüce Allah'ın şu sözü geldi: (لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ) “*Andolsun Allah size yardım etmiştir.*”⁷³ Bu da her iki durum yönelik deliller içeren Huneyn gazvesine bir işaret etmek içindir. İbn Âşûr burada “*Allah size yardım etmiştir.*” ayetine dayanarak yardımı açıkça Allah-u Teâlâ’ya isnad etmekten bahsetmiş ve Yüce Allah’ın sevgisini tercih etmenin, bu dünyanın bir kısım paylarını kaçırmaya yol açsa bile, birtakım ahiret paylarını da içinde barındırdığını göstermek için böyle söylemiştir. Bunun yanı sıra başka dünyevi paylar da vardır ki bunlar, ganimetler, topluluğa destek verme ve ümmeti içinde pusuya yatan düşmanlardan koruma gibi Allah tarafından bahşedilen zafer paylarıdır ve bunların hepsi Yüce Allah’ın bir lütfudur. Bu sebeple Allah’ın sevgisini dünya işlerinin sevgisine tercih ettiler ve ordu görüldüğü zaman insanlar zaferi unuttuklarında veya şüphe duyduklarında onlar haberi kabul etmeyen konumuna düştüler. Bu yüzden pekiştirici bir tevkîd edatı lâzım geldi ve لَقَدْ lafzı bu zaferi/yardıma gerçekleştirmek üzere tevkîd için getirildi.⁷⁴

2. İbn Âşûr وَلِيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ اyetinin وَلَوْلَا دَفَاعُ اللَّهِ النَّاسَ cümlesi üzerine atfedildiğini söyler. Yani, Allah-u Teâlâ Müslümanlara dinlerini savunmalarını emretti ve onlar bu savunmayla Allah’ın yardımını garantiliyorlar. Çünkü dinlerini korumakla Allah’ın dinine yardım ediyorlar ve bununla onlar sanki Allah’a yardım ediyorlar gibi oluyor. Bunun için cümleye iki te’kîd edatı olan kâsem lâm’ı ve tevkîd nûn’unu getirdi. Bu cümle içerisinde müşriklere karşı savaşa çıkan bütün müslümanları ihtiva eden bir vurgudur. Haber cümlesi olan إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ cümlesi مِنْ يَنْصُرُهُ اللَّهُ وَلِيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ cümlesi için bir ta’lil (sebebe)dir. Bunun anlamı şudur ki onlara yardım etmenin kesinleştiğini ifade etmesidir. Çünkü onlara yardım eden, kuvvet ve izzetiyle buna güç yetiren Allah-u Teâlâ’dır. Kuvvet, kudret dahilinde kullanılır; izzet ise burada bir hakikattir ve mukavemet anlamında olup, izzetli olmayanın izzetliye üstünlük sağlamamasıdır.⁷⁵

3. İbn Âşûr, yardımı Allah lafzına izafe etme ile ilgili, bu yardım atıfta bulunulmak için izafe edildiğini ve bunun Müslümanlar için bir lütf olduğunu söylemiştir. Allah-u Teâlâ’nın يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ “(Allah) dilediğine yardım eder.” sözüne gelince, İbn Âşûr bu zikri geçen yardımın ‘men yeşâu’ daki bütün mefulleri kapsayan bir yardım olması, her yardım edilenin bu kapsamda olması ve Allah’ın yardımının dilediği kimseler için olması sebebiyle bu cümlede bir vurgunun olduğu görüşündedir. Çünkü Allah’ın yardım etme meşîeti ancak onun bileceği bir hüküm içindir ve Allah’ın meşîeti, onun iradesidir. Onun için yardımını istediği kişiye yapar ve O’nun iradesinden sual olunmaz.⁷⁶

4. İbn Âşûr, (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رِسَالًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَاَنْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ) “*Andolsun, senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Müminlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır.*”⁷⁷ ayetinin ara cümle olduğunu, geminin hareketinin Allah’ın bir nimeti olduğunu hatırlatan eserlerini anlatmaya devam etmesi bakımından söylemiştir. Daha sonra geminin

⁷³ Tevbe, 9/25

⁷⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 10/154

⁷⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 17/279.

⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21/47-48.

⁷⁷ Rum, 30/47.

yürümesinde Nuh kavminin tufan azabını hatırlatma olduğunu arkasından zikretmiştir. Aynı zamanda Allah gemiyi Nuh ve kavminden Salih kimseleri tufan azabından kurtarıcı kılmıştır. İşte bununla Kureyş müşriklerini ve yalanlayanlarını önceki kavimlerin başına gelen musibetlerin kendi başlarına da gelmesinden uyararak istemiştir.⁷⁸

Ayrıca bu ayette, müminlere yardımın gerekliliğine işaret eden حَقًّا عَلَيْنَا “*üzerimizde bir haktır*” sigası bulunmaktadır. İbn Âşûr, kendi görüşünü destekleyen şu ayeti delil olarak getirmiştir: حَقِيقٌ عَلَيَّ (حَقِيقٌ عَلَيَّ) “*Bana, Allah’a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır.*”⁷⁹ Bunun anlamı ‘ona bir bağlayıcılıktır’ demektir.

5. İbn Âşûr, ‘Müslümanlara yardım beyan hususunda; Allah’ı Teâlâ’nın hayatta onlara (müşrikler) karşı Müslümanlara yardım ettiğini anlamışlardır’,⁸⁰ dedi.

6. İbn Âşûr, bu yeteri derecede uzunca anlatım ve geniş açıklamadan sonra, Allah’ın yüce ismiyle, peygamberlerine ve inananlara dünya hayatında yardım ettiğine dair فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ (فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ) “*Sabret, muhakkak Allah’ın va’di haktır.*”⁸¹ ayetini delil getirerek Allah (c.c)’tan onun Resûlü’ne (s.a.v) dair bir beyanın geldiği görüşündedir. Çünkü ‘yardım’ kelimesi orada dünya ve ahirette yardım edilen/galip gelen ve diğeri de aleyhlerine yardım edilen/mağlup olan kavme delalet eder ki yardım edilenler peygamberler ve müminler iken aleyhlerine yardım edilenler ise onlara karşı direnen inkarcılardır. Dünyevi yardım, peygamber ve müminlerin onlara üstün gelmesi ve onları yok etmesi; uhrevi yardım ise onların cennet nimetlerini kazanması ve düşmanlarının cehennemde azap görmesidir. Yardım, gerek bu surede gerekse daha önceki surelerde yardımın acayip hallerini çağrıştıran şimdiki zaman kipiyle لَنْ نَنْصُرَ şeklinde ifade edilmiştir. Böylece onlardan öncekilerin zaferi geçti ve onların zaferi geleceklerini bekliyor. Ve peygamberler ve müminlerin yardımının şimdiki zaman kipiyle gelmesi, yardımın bu muazzam imgelerini ve yardımın Allah’ın gerçek bir vaadi olduğu için kesinlikle geleceğini vurgulamayı hatırlamak durumu olması hasebiyle isim cümlesine إِنَّ تَعَكُّدٌ getirilmiş ve müsned لَنْ نَنْصُرَ sözünde fiil şeklinde kılınmıştır. Böylece Allah, yalanlayan müşriklere karşı peygamberlerine yardım edecektir. Ve bu, Allah tarafından müminlere ya zalimleri kötülükleriyle cezalandıracağına ya da onlardan intikam alanların, onlardan daha şiddetli intikam alacaklarına dair bir yardım etme vaadidir.⁸²

7. Yalanlayanlara karşı yardım etme vaadi hakkındaki sözden sonra فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فِيمَا نُرِيكَ (فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فِيمَا نُرِيكَ) ayetini getirdi. اصْبِرْ emir fiili getirildikten sonra peygamber ve müminlere galibiyet ile imâda bulunulmuştur. Bu yüzden, emir fiilinden sonra şart edatı getirildi ve Allah’ın kendilerine vaad ettiği şeylerden bir kısmını kendisine göstermesi ile onu görmemesi arasında tereddüt içeren bir şarttır. Dolayısıyla şartın cevabı her iki halde de gelmekte ve فَاإِنَّا نَرْجِعُونَ “*bize dödürüleceksiniz*” ayetinde gizlidir ki bu da onların cezadan kurtulamayacaklarına bir delildir. Ve İbn Âşûr, iki tereddütlü

⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21/119.

⁷⁹ A'raf, 7/105.

⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21/243.

⁸¹ Mü'min, 40/77.

⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 24/167,168.

gerçeği üzerine Müslümanlara üzüntü nevinden reva gördükleri şeylerden kaynaklandığını eklemiştir. İleride gelecek olan Ömer b. Hattab'ın (r.a) hadisine ilaveten Abdullah bin Muğaffel'in önceden geçen hadisinde buna işaret edilmiştir.⁸⁸

10. İbn Âşûr, Sünnet'in anlamının yol ve âdet olduğunu ve سُنَّةَ اللَّهِ (Allah'ın sünneti) lafzının fiilden bedel olarak sonraki meful-u mutlakın yerine olmak üzere mansub olduğunu, mahzup fiile te'kid için geldiğini ve سَنَّ اللَّهُ ذَلِكَ سُنَّةً manasında olduğunu ilave etmiştir. Yani Allah kafirlere karşı Müslümanlara yardım etmeyi, ancak Müslümanların amaç ve niyetlerinin Allah'ın dinine yardım etme halinde olduğu zaman bunu kendine adet/kanun kılar. Nitekim Allah-u Teâlâ Kur'ân'da: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَصْرُوهَا لِلَّهِ يُصْرُوهَا إِلَى الْكُفْرِ وَكَانَ كُفْرًا كَبِيرًا* “Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”⁸⁹ (وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ).⁹⁰ “Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder.”⁹⁰ buyurmuştur. Bu ayetlerde Allah'ın müminlere yardım edeceğine ve müşriklerle savaşma sonucunda her ne kadar Uhud günü gibi bazı yerlerde Müslümanlara karşı galip geldilerse de yardımın Allah tarafından olacağına dair delil vardır. Zaten *تَلْكَ* *الْأَجْرَةَ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ* “İyi son, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.”⁹¹ ve *وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلْكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرِزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى* “Mutlu gelecek, günahlardan sakınanların olacaktır.”⁹² şeklinde buyurulmaktadır. İbn Âşûr, yardımın kemalinin müminlerin müminlerin zaruretine göre olduğu gibi, iman ve takvaya göre de olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı, Peygamber'e ve beraberindekilere genellikle yardım vaadi verildi, bu yüzden tehlikede olduklarında Bedir günü gibi yardım tam bir şekilde gelirdi ve genişlik durumunda olduklarında ise, Uhud günü gibi dönüşümlü zafer halinde gelirdi. Peygamber (s.a.v)'in Bedir günü söylediği *اللَّهُمَّ إِن تَهْلِكْ هَذِهِ الْعَصَابَةَ لَا تَعْبُدْ فِي الْأَرْضِ* “Allah'ım! Şu bir avuç insanı helak edersen yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz.”⁹³ şeklindeki söz ve Allah'ın *قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ* (قال موسى لقومه استعينوا بالله) “Mûsâ kavmine dedi ki: ‘Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır. O, kullarından dilediğini oraya hâkim kılar; (güzel) sonuç, takva sahiplerininidir.”⁹⁴ (وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا) ve *تَعْمَلُونَ بَصِيرًا* “Mekke vadisinde size onları yenmeyi nasip ettikten sonra onların ellerini sizin üzerinizden, sizin ellerinizi de onların üzerinden çeken de O’dur. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.”⁹⁵ ayetleri bu konuya delalet eder. Peygamber (s.a.v)'den sonra ise Allah'ın Müslüman ordularına yardımı, ancak Peygamber'in onlara tavsiye buyurduğu şeylere uymalarına göre olabilecektir. Nitekim Sahih-i Buhari'de geçtiğine göre Ebu Said el-Hudri, Peygamber (s.a.v)'in şöyle

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/143.

⁸⁹ Muhammed, 47/7.

⁹⁰ Hac, 22/40.

⁹¹ Kasas, 28/83.

⁹² Taha, 20/132.

⁹³ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk, Hasan Abdulmun'im Şelebi, (Müessesetül-Risale, Beyrut, 1. Basım, 2001), 8/28.

⁹⁴ A'râf, 7/128.

⁹⁵ Fetih, 48/24.

dediğini nakleder: "Bir zaman gelecek bir grup insan savaşacak ve 'İçinizde Peygamber'le arkadaş (sahabe) olan var mı?' denilecek ve cevaben: 'Evet' denilecek ve böylece ona fetih nasip edilecek. Daha sonra bir zaman gelecek ve 'İçinizde Peygamber'in ashabıyla arkadaş (tabiun) olan var mı?' denilecek ve cevaben: 'Evet' denilecek ve böylece ona fetih nasip edilecek. Daha sonra bir zaman gelecek ve 'İçinizde Peygamber'in ashabıyla bulunanlara arkadaş (tebe-i tabiun) olan var mı?' denilecek ve cevaben: 'Evet' denilecek ve böylece ona fetih nasip edilecektir."⁹⁶

İbn Âşûr tekrar سُنَّةَ اللَّهِ (Allah'ın sünneti) ayet-i kerimesine döner ve şunları belirtir: خلت kelimesi, 'hak ve batılın mücadelesi ilk çağlardan beri geçti' manasındadır. قبل lafzı, muzafun ileyhi manen değil de lafzen mahzûf olduğundan damme üzere mebnidir ve kelimde buna delalet eden bir lafız bulunmamakta fakat lafzen hazfne kelamın manası delalet etmektedir. İşte bu, damme üzere mebni olmasına sebep oldu. Bu vasfın faydası, kararlı ve istikrarlı olduğunu gösterir ki bunun anlamı Sünnetullah'ın peygamberlerle beraber olmasıdır. Bunu Allah-u Teâlâ kitabında şöyle buyurmuştur: "Allah, 'Şüphesiz ben ve peygamberlerim galip geleceğiz' diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."⁹⁷ İbn Âşûr ayrıca, Allah-u Teâlâ'nın geçmiş hususlarda sünnetini/adetini sağlam olarak nitelendirdikten sonra, "Sen Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın" sözünü akabinde getirdiğini ve bunun gelecekteki tüm zamanları kapsayacak şekilde gerçekleştirmesini ifade eden bir vasf olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu yardım, çeşitli milletlerde ve çağlarda düzenli/sabit olduğu için, Yüce Allah'ın elçilerinin ve peygamberlerinin diliyle bunu haber vermesinin yanı sıra, sadece Yüce Allah'ın, gruplarını desteklemek istediğini gösterir ki böylece Yüce Allah'ın iradesine hiçbir varlığın engel olamayacağı bilinsin.⁹⁸

11. Yüce Allah'ın ... (لا أملك لكم ضرراً ولا رشداً) "De ki: 'Şüphesiz ben size ne zarar verebilir ne de fayda sağlayabilirim."⁹⁹ ayeti ile ilgili olarak (إلا بلاغاً من الله ورسالاته) "...Allah'ın dinini tebliğ edip gönderdiklerini yerine ulaştırmadıkça beni de Allah'a karşı kimse koruyamaz."¹⁰⁰ kısmının ضرراً ve رشداً kelimelerinden munkatı istisnâ olup muttasıl istisna olmadığı görüşündedir. Çünkü Yüce Allah'ın لا أملك لكم ضرراً ولا رشداً sözünde menfi/olumsuz olan zarar ve fayda/iyilik, kişide zaruretten meydana gelen zarar ve faydalardır. İbn Âşûr, bu istisnanın ملتحدا kelimesinin مخلص veya مأمّن 'sığımlan, emin olunan' anlamında tevil edilmesiyle olacağını doğru bulmuştur. Bu da bir şeyi zıddına benzer bir şeyle pekiştirmeyi amaçlayan bir tür istisnadır.¹⁰¹

12. Yüce Allah'ın (حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضَعُفٌ نَّاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا) "Sonunda tehdit edildikleri azabı gördükleri zaman kimin yardımcılarının daha güçsüz ve sayıca daha az olduğunu anlayacaklardır."¹⁰² sözü hakkında İbn Âşûr şunu söylemiştir: "Müşrikler Allah'ın dünya ve ahirette

⁹⁶ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, thk, Muhammed Züheyr Nasır, (Dar Tavku'n-Necât, 1. Basım, 1422), 5/2.

⁹⁷ Mücâdele, 58/21

⁹⁸ Bk. İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 4/182-183.

⁹⁹ Cin, 72/21.

¹⁰⁰ Cin, 72/22-23.

¹⁰¹ Bk. İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 29/244.

¹⁰² Cin, 72/24

Resül'üne ve müminlere yardım vaadi ile ilgili ayetlerini işittikleri zaman, onlar bununla alay ediyorlar ve müşriklerin yenilgileri, dünya ve ahirette azap görmeleri ile ilgili tehdit ayetlerini işittikleri zaman da aynı şeyi yapıyorlardı da (وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ) "...azaba uğratılacaklar biz olamayız."¹⁰³, (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) "Eğer söylediğiniz doğru ise bu hüküm ne zaman? diye soruyorlar."¹⁰⁴ (وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) "Şayet dedikleriniz doğruysa ne zaman gerçekleşecek şu tehdit? diyorlar."¹⁰⁵ (وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْ لَنَا قِطْنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ) ve "Onlar, (alaycı bir tavırla), 'Rabbimiz! Hesap gününden önce payımıza düşen azabı hemen şimdi ver!' dediler."¹⁰⁶ şeklinde sözler söylüyorlardı. İbn Âşûr onların yavaşça ve mühlet verilerek azaplanmakla yanıltıldıklarını ve bunun için onların tehdidinin akabinde gaye ifade eden حتى lafzının geldiğini söyler. Çünkü burada gaye, kafirlerin tehdidi alaya alma ve Müslümanları sayı ve teçhizatta zayıf düşürmek isteme ile alakalı sözlerine delalet eden mahzup bir şeye mütealliktir. Ve bundan anlaşılan onlar emellerine ulaştıramayacak tehditleri görünceye kadar galip geleceklerini hep kazanacaklarını sanmalarındır.¹⁰⁷

13. Yüce Allah'ın (إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ)¹⁰⁸ sözünde النصر kelimesi düşmana karşı yardım anlamında ve kesin bir netice olarak geldiğini söylemiştir. Çünkü Allah'ın yardımı, akabinde düşmana karşı galip olmayı getirir. İbn Âşûr, النصر kelimesinin Allah lafzı celaline izafe edilmesinin yardımın büyüklüğünü bildirdiğini ve böylece şanlı, harikulade, Yüce Allah'ın sebeplerini yaratmaya özen gösterdiği ve benzeri olayları meydana getiren sıradan bir şey olmayan bir zafer olacağını zikretmiştir.¹⁰⁹

14. İbn Âşûr, Yüce Allah'ın (إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا) sözü hakkında bu cümlemin dört te'kid edici unsur barındırdığını söylemiştir. Bunlar; إِنَّ 'inne', كان 'kâne', التَّوَّابِ 'tevvâb' kelimesindeki mübalağa sigası ve içindeki ta'zim tenvididir. Burada inne ile tekitten inkara cevap ve tereddütü giderme kastedilmemektedir. Çünkü sözün muhatabı olan olan Peygamber (s.a.v) hakkında bu ikisi varsayılmaz. Bu nedenle inne lafzı yalnızca haberin önemini ve te'kidini ifade için gelmiştir. Gerçek şu ki, inne bu türden geldiği zaman tertib ve sebebiye fâ'sına ihtiyaç duymamakta, talil (sebeplendirme) ve sözü öncesinde fâ'nın ifade ettiği şeyin benzerini ile bağlamayı ifade etmektedir. Bu zaten başka bir yerde belirtilmişti. Bunlardan birisi de (إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ) "Şüphesiz sen bilen ve hikmet sahibisin."¹¹⁰ ayetidir. Çünkü buradaki mana kulunun tövbesini çokça kabul olduğudur.¹¹¹

İşte bu on dört yer onun liderliğine, üstünlüğüne ve dehasına tanıklık etmektedir ve İbn Âşûr son dönem müfessirlerden biri olmasına rağmen, bu parlak ilmî konuda neredeyse eşsizdir.

¹⁰³ Sebe, 34/35

¹⁰⁴ Secde, 32/28

¹⁰⁵ Yunus, 10/48

¹⁰⁶ Sâd, 38/16

¹⁰⁷ Bkn. İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 29/245

¹⁰⁸ Nasr, 110/1

¹⁰⁹ Bkn. İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/590

¹¹⁰ Bakara, 2/32

¹¹¹ Bkn. İbni Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/597

SONUÇ

Sonuç olarak gramercilerin araştırdığı her bir şeyde önemi azımsanmayacak derecede çok gramer konusu ve meseleleri vardır. Hatta hâlâ araştırılmamış, bilim insanlarının incelemeyeceği ve dikkate almadığı bundan çok daha fazlası vardır. Bu iddiada abartılı görünebiliriz ama gerçektir. Birçok gramer ifadesini anlamaktan veya açıklamaktan aciz kalıyor ve bunların anlamlarını ayırt edemiyoruz. Örnek vermek gerekirse, “istiğrâk (kapsayıcılık) yoluyla cinsi nefy için her iki ibare aynı olmakla birlikte ما من رجلٍ في الدار ile لا رجلٍ في الدار sorusuna dikkat çekebiliriz.

Nefy (olumsuzluk) edatları arasındaki farklar, ta'lîl (illetlendirme) edatları arasındaki farklar, hatta vâv, rubbe رُبّ arasındaki farklar ve bunların dışında sadece bir konuya bağlı olmayan daha fazla cevaplanması gereken soru var. Çalışmalarımızın çoğu kelimeler arasındaki zahir/görünür ilişkilerle ilgili olduğundan dili gerektiği gibi anlamıyoruz, bu doğrultuda anlam bizim yaklaşımımızdan ve anlayışımızdan uzak ve bildiğimizi sandığımız hususlarda dahi yalnızca buz dağının görünen yüzünden haberimiz var dersek abartmış olmayız!

Gramerin anlam temelinde incelenmesi, her şeyin üstünde bir zorunluluk olmasının yanı sıra, bu konuya tazelik ve canlılık verir. Bu metodu takip eden araştırmacı, ifadeler ve onların manevi işaretlerine bakarken büyük bir zevk duyar ve ayrıca zengin, genç, güzel ince anlamlarla dolu bu dile olan bağlılığından gurur duyar. Sonrasında ise canlılık fıskıran bu dile düşkün olur, bütün bunların arkasında dilin bu yönlerini konuşmasında uygulamaya çalışır ve bu uygulamadan zevk alır. Gerçekten mânalara karşı bilgisiz kalmak, kullanılan yaygın dilsel olguların kaybolmasına ve ölümüne yol açar.

Umarım araştırmacılar bu gerçeği idrak eder, bağlama göre tevkîd mertebelerinin belagatiyle uğraşırlar ve daha fazlasını düşünürler. Çünkü çok faydalı ve kıymeti büyüktür.

KAYNAKÇA

- Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *es-Sünenü'l-Kübra*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelebi, (Müessesetül-Risale, Beyrut, 1. Basım, 2001)
- El-Cürcânî, Abdülkadhir. *Delâil'ul-i'câz*. thk. Mahmut Muhammed Şakir, Kahire: Mektebetü'l-hanici, 5. Basım, 2004.
- El-Endelusî, Ebû Hayyân. *el-Behru'l-Muhît*. thk. Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcûd, Şeyh Ali Muhammed Mu'avved, Beyrut: D.K.İ., 1. Basım, 1993.
- El-Gırnâtî, Ahmet bin İbrahim bin Zübeyr. es-Sakefî, Ebû Ca'fer, *Melâku't-Te'vîli'l-Kâtu' bi Zevi'l-İlhâdi ve't-Ta'tîl fi Tevcîhi'l-Müteşâbihi'l-Lafzi min Âyi't-Tenzîl*. Thk. Abdulganî Muhammed Ali el-Fâsî, Beyrut: D.K.İ., 1. Basım, 1971.
- İbni 'Aşûr, Muhammed et-Tahir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. ed-Dâr-u Tunûsiyye li'n-neşr, 1984.
- Kirmânî, Mahmut cin Hamza bin Nasr. *el-Burhân fi Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân*. thk. Abdulkadir

- Ahmet 'Ata, Beyrut: D.K.İ. 1. Basım, 1986.
- Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî. *el-Câmiu's-Sahih*. thk, Muhammed Züheyr Nasır, (Dar Tavku'n-Necât, 1. Basım, 1422)
- Özek, Ali vd. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli*. Medine-i Münevvere, Hadimu'l-Harameyini's-Şerifen Kral Fahd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu, 1992.
- Es-Samerrâî, Fazıl Salih. *Me'âni'n-Nahv*. Kâhire: Şirketü'l-'âtik li sinâ'eti'l-kitap, 2. Basım, 2003.
- Es-Sekkâkî, Yusuf bin Ebi Bekr. *Mefâtihu'l-'Ulûm*. thk. Thk. Abdulhamid Hindâvî, D.K.İ., Beyrut: I, 2011.
- Ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Dar'ul-Kitab'l-Arabi, Beyrut, 1987.

